

arkivXet

information från Arkiv Gävleborg

årgång 15 3/2008

Hushållningssällskapets kursverksamhet omfattade det mesta. Här ser vi deltagarna i en mjölkkningskurs i Nordby, Järvsö 1932. Foto: Hushållningssällskapet Dalarna Gävleborg

Hushållningssällskapet – ett arkiv med tusen möjligheter

Ett av våra största och mest använda arkiv är ämnet för det här numret av ArkivXet. Gävleborgs läns hushållningssällskaps handlingar, ungefär 60 hyllmeter, används av forskare på alla nivåer. Där hämtas stoff till akademiska uppsatser och lokalhistoriska böcker. Lika ofta är ärendet i arkivet av privat natur, t ex när man vill ta reda på något om sin egen trädgård.

Vi ska försöka spegla en omfattande verksamhet ur lite olika perspektiv. Både forskaren och arkivarien kommer till tals och vi vill också ge några glimtar från Hushållningssällskapets verksamhet idag. Vi hoppas är att ännu fler ska hitta vägen till

ett fantastiskt arkivmaterial!

Innehåll Tema Hushållningssällskapet

Introduktion	2
Matresursen	3
Dellenbygden	4
Hemslöjd	5
Egnahem	6
Fiske	8
Arbrå-Undersvik	9
Länsträdgårdsmästaren	10
Medaljer	11

Hushållningssällskapen – en introduktion

Vid sekelskiftet 1800, i spåren av skiftesreformerna, fanns det starka krafter som ville modernisera och effektivisera jordbruket. Som ett verktyg skapades de kungliga hushållningssällskapen. I Gävleborgs kongl. hushållningssällskap hölls första mötet den 28 januari 1814. Stadgarna förklarar att verksamheten ska röra allt som leder till "landthushållningens förbättring, genom upplysning, efterdöme, uppmuntran, eller belöningar".

Att genomföra de förbättringar som stadgarna talar om var allt annat än enkelt. Sällskapetets förvaltningsutskott var en elit bestående av landshövdingen, bruksägare, grosshandlare och prästerskapet. Problemet var att få kontakt med länets invånare så att man kunde upplysa dem. Det ledde så småningom till att lokala hushållsgillen bildades, för att förankra verksamheten runt om i länet.

De två landskapen Gästrikland och Hälsingland, som då var en synnerligen ny länsbildning, hade dessutom svårt att dra jämt. Hälsingland kände av toppstyrningen från Gävle och krävde större inflytande men helst ett eget Hushållningssällskap. I början av 1860-talet var splittringen nära, men Gävleborgs läns Hushållningssällskap kom att överleva.

Upplysning och goda exempel

Avkastningen av jordbruken var dålig, beroende på

Uppvisning av cheviotfår från Gävleborgs läns fåravelstation. Foto: Hushållningssällskapet Dalarna Gävleborg

ålderdomliga odlingsmetoder, dåliga redskap, undermåligt utsäde. Allt detta var problem som Hushållningssällskapet ville avhjälpa genom kunskap. Ett verktyg var lantbruksskolan som startade 1856, ett annat att anställa kringresande konsulenter, som t ex länsagronomen.

Även åkerbrukets binärningar, som mjölkproduktion, biodling, skogsprodukter, linberedning, husslöjd och trädgårdsodling kom under Hushållningssällskapetets beskyddande hand. Här anställdes också konsulenter: Skogskonsulent och länsträdgårdsmästare, länsmejerska och fiskeöveruppsyningsman, slöjdkonsulent och länsbiskötare.

Lån och belöningar

Upplysning räckte inte alltid, utveckling och förnyelse krävde också pengar. Hushållningssällskapen fick rollen som fördelare av bidrag och lån, t ex till motoriseringen av fiskeflottan, lån för nyodlingar eller anläggande av mejerier. Egnahemslånen förmedlades även de genom Hushållningssällskapet under många år.

"Premieringen" fanns med redan från början. Hästar, avelstjurar, hela ladugårdar premierades och ladugårdstjänarinnor belönades. På 1850-talet skaffar sig sällskapet egna medaljer för att kunna belöna t ex odlingsflit. Lantbruksmöten och utställningar med pristävlan, såväl lokala som nationella, var en viktig morot för att förbättra kvaliteten på hushållens produkter.

Ett sällskap i ett förändrat samhälle

Hushållningssällskapet Dalarna Gävleborg, som man heter efter sammanslagningen 2002, är idag en renodlad medlemsorganisation, men man äger

Lantbrukets Dag i Kungsgården 1970. Pojkarna verkar imponerade av den nya tekniken. Foto: Hushållningssällskapet Dalarna Gävleborg

20% av HS konsult AB som sköter sällskapens konsultverksamhet i mellansverige. Trots de enorma förändringar som skett med samhället och hushållningen känner man faktiskt igen de flesta kunskapsområdena från 1800-talet: Fälthörsök, växtodling, husdjur, forskning och utveckling. Medan andra känns mycket mer 2000-tal, som miljö, förnyelsebar energi och upplevelseturism.

2008 beskriver Birgitta Persson, verksamhets-

ledare för Hushållningssällskapet Dalarna Gävleborg, verksamheten så här: "Idag, liksom för 200 år sedan, arbetar vi för en levande landsbygd, ett aktivt företagande och ett starkt förtroende mellan konsumenter och producenter. Hushållning med naturresurser är grunden för all verksamhet. Genom vårt arbete vill vi medverka till ett långsiktigt uthålligt samhälle byggt på enskilda människors värde, hälsa och tillit."

Lisa Engström

Ett projekt till stöd för lokala matproducenter

Magnus Holmberg ledare för Hushållningssällskapets projekt "Matresursen". Foto: Lisa Engström

Småskalig produktion, bearbetning och försäljning av i första hand närproducerade födoämnen var en självklarhet för hundra år sedan och har kommit i ropet igen. Efterfrågan är, enligt Magnus Holmberg som leder Hushållningssällskapets projekt "Matresursen", till och med större än tillgången.

Magnus är dalkarl, utbildad livsmedelsingenjör och senast anställd som livsmedelsinspektör i Lek-

sand. Dessförinnan arbetade han på länsstyrelsen i Västra Götaland. Projektet kring lokal mat för turism och förädling ska han driva fram till våren 2011. Det finansieras till nästan hälften av EU via den regionala strukturfonden som handläggs av Nutek, det centrala närings- och teknikutvecklingsverket. En ungefär lika stor del kommer från Region Gävleborg tillsammans med Region Dalarna, samverksansorgan för länens kommuner. Ytterligare bidrar LRF Dalarna och Hushållningssällskapet Dalarna Gävleborg.

Av Gävleborgs läns ca 250 företag inom småskalig livsmedelsförädling finns bara ungefär 25 i Gästrikland – bruksbygden med ett fåtal starka och personalintensiva företag och inte samma entreprenöranda som i Hälsingland.

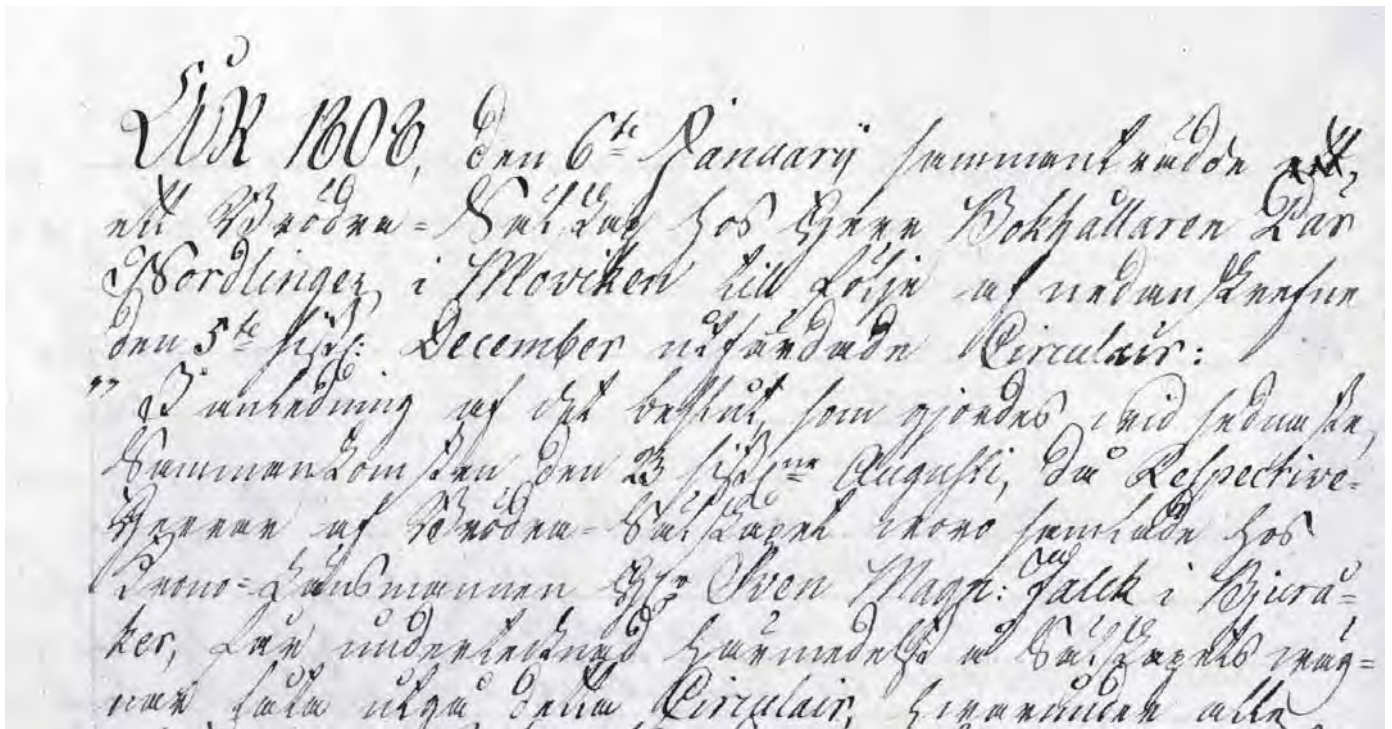
– Det har varit vanligare att vara mångsysslare och småföretagare i Siljansbygden och i Hälsingland, konstaterar Magnus.

– Därför har det också växt fram starka varumärken i landskaps- och ortsnamnen: falukorv, färilaskinka, hälsingeostkaka, forbondekorv... Men man ska ju inte glömma Gästriklands bönaströmning och -böckling.

Ambitionen är att stödja producenterna, få dem att växa och bli flera, peppa dem att ta betalt så att de kan försörja sig på sin verksamhet. De nätverk som finns vill projektet stärka. Kurser i livsmedelshygien och egenkontroll kan bidra, liksom studiebesök. På Särilmässan, ett SM i mathantverk, har man redan haft framgångar – tio medaljer gick till den här regionen. Och ett mat-ting för regionens producenter planeras till våren 2009.

Barbro Sollbe

Kontaktuppgifter till projektet "Matresursen":
info@matresursen.se
www.matresursen.se

Ur sällskapets första protokoll daterat den 6:e januari 1808. Handstilen är svårtydd, men med viss ansträngning kan man läsa dessa första rader från mötet hos Pär Nordlinger i Moviken.

För 200 år sedan i Dellenbygden

I Dellenbygden fanns redan innan Hushållningssällskapets tillkomst ett sällskap som bedrev ungefär samma verksamhet. Norra Helsinge Brödrasällskap, som 1813 bytte namn till Helsinge Lantmannasällskap, bildades 1808 och omfattade socknarna Delsbo, Norrbo och Bjuråker.

De män som den 6 januari 1808 samlades hos bokhållare Pär Nordlinger i Moviken för att bilda sällskapet tillhörde inte den vanliga allmogen. Männen räknades till den dåtida överklassen på landsbygden. Matrikeln visar på titlar som bruksinspektör, pastor, kronolänsman, sergeant och medicine kandidat. Många år skulle det dröja innan vanliga hemmansägare blev invalda.

Verksamhetens inriktning var från början något vagare än vad den senare skulle bli. Detta kan anas när man läser om några av de ämnen som togs upp till diskussion under de följande mötena.

1. Vem förtjänar allra mest vårt medlidande?
2. Gravskrift över ett fyllsamt fruntimmer.
3. På vad sätt bör man välja sig en maka för att bli rätt lycklig?
4. Hur enighet och vänskap människor emellan kan säkrast stiftas och bibehållas.
5. De säkraste medel till Lanthushållningens upp-

hjälpande i norra Hälsingland.

Den första tiden lades betydande krafter på diskussioner kring hur man skulle höja moralen hos norra Hälsinglands allmoge. Men som vi kan ana var det frågan om lanthushållningen som kom att bli den viktigaste och som gav riktning åt verksamheten. Att förbättra jordbruk och djurhållning var centrala frågor. Under det första decenniet gjordes bland annat försök att förbättra linets odling och övriga hantering. Man genomförde försök med nya grödor såsom bovete, kaffestragel och vitbetor; den senare var avsedd att användas som djurfoder och till brännvinstillverkning. Man började tillverka artificiell gödsel genom att ta tillvara vattnet vid linrötningen och blanda detta med myrjord. För att "förbättra denna landsorts dåliga fårrace" införskaffades islandsfår från Jämtland.

Då Gävleborgs läns hushållningssällskap bildades 1814 ska en viss rivalitet ha uppstått, då Lantmannasällskapet kände sig utkonkurrerade. Det fanns under flera år en motsträvighet från Lantmannasällskapets sida till att ansluta sig till Hushållningssällskapet. Dock verkar fördelarna med att ingå i en större organisation tillslut ha övervägt och man accepterade senare tillfullo medlemskap i

länsorganisationen. Under årens lopp har verksamheten i Dellenbygden bedrivits med olika intensitet och i lite olika konstellationer. Exempelvis utgjorde Delsbo under en period ett eget hushållningsgille

vid sidan av Bjuråker-Norrbo. Det idag aktiva Dellenbygdens hushållningsgille kan räkna sina rötter tvåhundra år bakåt till Norra Helsinge brödrasällskap.
Sofia Hedén

Om sällskapets hemslöjdskonsulent

Vid studier inom textilområdet och inför artikel-skrivande om folkdräktsrörelsen i Gästrikland har även Hushållningssällskapets handlingar studerats, i huvudsak efter sällskapets första heltidsanställda hemslöjdskonsulent Märta Brodén (1909-1995), vilken anställdes år 1941 och var verksam i hela länet fram till sin pensionering år 1974.

Av rapporter till sällskapet framgår att Märta Brodén bedrev en mycket omfattande konsultativ verksamhet på olika platser. Hemslöjdsutställningar anordnades ute i bygderna och kurser, informations- och instruktionsdagar hölls om materialkännedom, växtfärgning, linodling, fåravel, vävning, och andra textila tekniker. Bland annat anordnades under krigsåren 50-60 spånadskurser då sammantaget över 500 kvinnor lärde sig spinnandets konst.

Vid Gävle stads 500-årsfirande år 1946 deltog Märta Brodén i arrangerandet av en stor hantverksutställ-

ning och i Furuviik 1955 i anordnandet av en socken-dräktsparad på "Jordbrukets Dag". Under tre års tid fram till år 1959 arbetade Märta Brodén aktivt med att inventera, ta fram relevant material och utifrån äldre förebilder rekonstruera den manliga dräkten från Österfärnebo.

Mången gång har en tacksamhetens tanke sänts till Hushållningssällskapets nitiska styrelseledamöter, som krävde så ingående och uttömmande rapporter av sina anställda instruktörer. Ofta utfärdades reprimander då rapporter inte kom in i tid, var för knapphändigt formulerade och den ekonomiska redovisningen inte tillräckligt uttömmande.

En tacksamhetens tanke har även mången gång sänts till arkivets personal som givit mig förmånen att få glänta på locket till denna skattkista där mycket mer finns att upptäcka!

Lena Eriksson

Främjandet av hemslöjd har varit ett viktigt inslag i Hushållningssällskapets verksamhet. Bilden är från Hemslöjdsutställningen i Gävle 1913. Foto: Arkiv Gävleborg

Drömmen om ett eget hem – egnahemsnämnden i Gävleborg

Att Hushållningssällskapet har haft en nära anknytning till egnahemsrörelsen är det kanske inte alla som känner till? Egnahemsrörelsens syfte var att genom lån underlätta för mindre bemedlade på landsbygden att uppföra sina egna jordbruk och bostäder, och i förlängningen att hindra den stora inflyttning till städerna som ägde rum vid förra sekelskiftet.

År 1904 infördes statliga egnahemslån, som finansierades av den statligt ägda egnahemsfonden. Lånen beviljades till familjer som var villiga att bo kvar på landsbygden, men som saknade ekonomiska förutsättningar att själva kunna köpa eller uppföra en jordbruksfastighet eller bara en bostad. På Landsarkivet i Härnösand finns arkivet från egnahemsnämnden i Gävleborgs län.

Fram till 1940 förmedlade Hushållningssällskapet egnahemslån i Gävleborgs län. Från 1940 blev Egnahemsnämnderna helt förstärkta, och Hushållningssällskapet skildes därmed från egnahemsverksamheten. 1948 upphörde egnahemsnämndernas verksamhet.

Familjen Lindström i Holmsveden

Om en av de familjer som beviljades detta lån kan vi läsa i Egnahemsnämndens i Gävleborgs län arkiv: familjen Lindström i Holmsveden, cirka tre mil söder om Söderhamn. Familjen Lindström bestod av Karl Johan, född i Ockelbo, Gävleborgs län, den 22 januari 1880, hans hustru Hulda Akvilina, namn som ogift Blomberg, född den 13 juni 1887 i Skog,

Gävleborgs län, och barnen Karl Erik, Per Johan Fingal, sjuk i sockersjuka, Anna Marta Solvig och Karl Erik Julius.

Familjen Lindström beviljades lån för ett så kallat bostadsegnahem. Från och med egnahemslånens införande 1904 och fyrtio år framåt beviljades 109 000 egnahemslån, varav 40 procent gick till denna typ av lån för bostäder utan jordbruksmark. På bilden ser vi det färdiga hemmet med tillhörande förrådsbyggnad. Med fotografiet bifogas ett kort brev: "Sänder härmed foto på Egnahemslägenheten Lugnet. Högaktningfullt, Johan Lindström, Västby, Holmsveden." Brevet är odaterat men genom diarienumret framgår att det ankom nämnden den 1 september 1929. Det är nästan så att man kan känna stoltheten över att ha kunnat bygga ett eget hem lysa igenom i raderna.

I Karl Johans låneakt kan vi läsa att han 1922 blivit rekommenderad som låntagare av pensionärsnämndens ordförande And. Nordin samt av torparen Johan Skoglund. Båda intygar att Karl Johan "är känd för sin arbetsamhet, sparsamhet, nykterhet och hedrandeandel."

Tiderna var dock svåra och Karl Johan får mycket svårt med återbetalningen på sitt lån. I ett brev till Gävleborgs egnahemsnämnd, daterat den 1 maj 1936, skriver Karl Johan: "Jag får härmed meddela Eder att jag ej är i stånd att fullgöra mina annuiteter till Eder, ty tiden är ej sådan och det jag kan tjäna för år är blott 600 kr. och det räcker ej till

mat och kläder (...) Men det ser ut att den fattige skall vara ensam om hög och låg konjunktur, så att man får gå ifrån sitt hem och allt man har arbetat och odlat och byggt under år som gått för dåliga tider."

Kraven från egnahemsnämnden på återbetalning fortsätter komma under många år men Karl Johan är alltjämt oförmögen att betala. Den 28 juni 1943 skriver egnahemsnämnden: "Med anledning härav måste egnahemsnämnden meddela Eder, att egnahemsnämnden i ett fall som detta, där Ni så klart deklarerar Eder oförmåga att likvidera annui-

Familjen Lindströms färdigbyggda hus, Lugnet kallat. 1929, fotograf okänd

En annan familj som med hjälp av egnahemslånefonden kunnat bygga ett eget hus är familjen Wäst i Norra Edsbyn. Här har familjen ställt upp sig på den soliga verandan för fotografering. Bilden inkommen till egnahemsnämnden 1929, fotograf okänd.

teterna, nog endast har att se till att det förfallna beloppet på ett eller annat sätt blir likviderat. I egnahemsnämndens uppgift ingår otvivelaktigt ett höggradigt hänsynstagande, men torde det knappast åligga egnahemsnämnden att tillhandahålla bostad åt personer, som totalt sakna förmågan att likvidera annuiteterna.”

Utvägen blir att egnahemsnämnden vänder sig till fattigvårdsmyndigheten i Skog. Fattigvårdsmyndigheten hjälper familjen Lindström med lånet och den 6 oktober 1953 inkommer en slutbetalning till Sveriges riksbank. Lånet är löst. Hoten om utmätning upphör och den nu 73-årige Karl Johan Lindström står inte längre i skuld till staten.

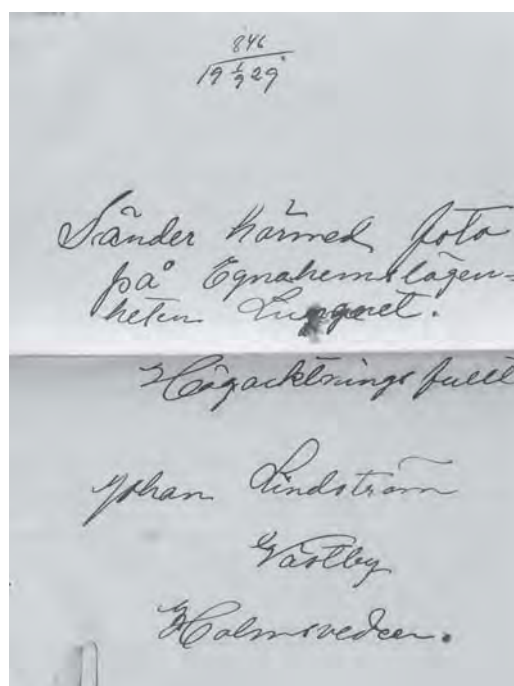
Forska själv i Egnahemsnämndens arkiv!

Egnahemsnämndens i Gävleborgs län arkiv omfattar tiden 1905-1948 och upptar 15,3 hyllmeter. Arkivhandlingarna utgörs till största delen av räkenskaper och brevväxlingar kring dessa, men arkivet är också rikt på fotografier, främst från 1920-talet, och ritningar över egnahem. I diariet finns noggrant upptaget vilka som ansökte om lån från nämnden och vilket aktnummer deras ärende har. Ansökningarna rör kategorierna bostadsegnahem, jordbruksegnahem och fiskarbostäder. Här kan du själv söka om du vill ha fotografier, kartor och ritningar över särskilda fastigheter, eller vill komma en viss familj närmare in på livet.

I det större perspektivet hjälper kunskap om egnahemsnämndernas verksamhet oss att närmare

förstå hela den process som skulle komma att utmynna i den berömda folkhemstanken. Huruvida egnahemslånen i slutänden verkligen gjorde att familjer stannade kvar på landsbygden är en annan fråga. Så här i backspegeln, och med vetskapen om den globala urbaniseringen är frågan återigen aktuell. Vem vet, kanske egnahemsnämndens arkiv rymmer en del av svaren.

Lisa Lind, Landsarkivet i Härnösand
Kontakt forskarservice: 0611-347600

Karl Johan Lindströms brev till egnahemsnämnden. Bygget är klart!

Fisket som verksamhetsområde och forskningsfält

Hushållningssällskapet har genom åren arbetat med upplysande verksamhet inom fiskerieringen. Foto: Arkiv Gävleborg

Hushållningssällskapets handlingar kan ge mycket intressant, ingående och "matnyttig" information om fisket i äldre tid i vårt län. Då jag började mina studier i historia vid Högskolan i Gävle valdes som uppsatsämne fiskerieringen, och då i huvudsak länets strömmingsfiske. För att söka relevant källmaterial konsulterades Arkiv Gävleborg, som gav rådet att studera sällskapets handlingar, vilket visade sig vara mycket fruktbart! Dessa handlingar gav en så rikhaltig information att jag kunde ägna samtliga kommande uppsatser åt fiskerieringen, sedd utifrån olika perspektiv.

Det är först år 1880 som sällskapet började visa ett större intresse för länets insjö- och kustfiske då en avlönad fiskeriöveruppsyningsman anställdes. Det ständigt avtagande kustfisket bedrevs vid denna tid slentrianmässigt, beredningen av strömmingen var undermålig och utkomsten "tarvlig". Fiskerieringen skulle nu upparbetas genom information och demonstration av effektivare fiskesätt och redskap, bättre behandling av råvaran och uppmuntran att bilda kollektiva salterier. Ett målmedvetet och intensivt arbete med upplysande verksamhet i fiskelägena inleddes.

Hur detta arbete kom att förberedas, planeras och genomföras finns redovisat i tryckt form årsvis i små inbundna protokolls- och verksamhetsböcker som är överskådliga och "hanterliga" att studera. Det är värdefullt att största delen av handlingarna även finns i original, inbundna i kronologisk ord-

ning i 20-40 cm tjocka böcker. Här finns protokoll från FU-möten och ordinarie länsmöten, rapporter från besök i fiskelägen, på fiskerieställningar och kurser både inom och utom landet. Uppgifter finns om vilka redskap och tomkärl, vilken saltströmming, böckling och strömmingsinläggning som bedömts och premierats vid årliga lantbruksmöten och strömmingspremieringsdagar, vilka började hållas år 1889.

Som exempel på förbättringsfrämjande insatser kan nämnas att ett mer effektivt drivgarnsfiske demonstrerades av gotländska fiskare, insaltning av strömming enligt skotsk metod av en salterska från Bohuslän och enligt åländsk metod av en fiskare från Åland. Omfattande försök gjordes att förädla strömmingen, bland annat till ansjovis, sur- och kryddströmming.

Lån till anskaffande av fiskebåtar och redskap förmedlades av sällskapet ur den statliga "Fonden för fiskerieringens befrämjande", som inrättats år 1892. Fonden utökades år 1905 att gälla även för båtmotorer, som då i anskaffning kostade ca 1 000 kr. Låneansökningarna ger detaljerad information om t ex fiskeredskap, båtar och motorers märke, storlek, kapacitet och värde.

Från år 1905 började en mycket detaljrik och omfattande statistik över strömmingsfisket och övrigt havsfiske att publiceras i årsböckerna med uppgifter om de olika fiskelägena, om antal fiskare, hushållsmedlemmar, fiskebiträden, båtar, fångstutrustning och bruttoinkomst av olika fiskslag samt när fisket började och slutade. I Gästrikland fanns detta år 17 st fiskelägen och 155 st aktiva fiskare och i Hälsingland 66 st fiskelägen och 502 st aktiva fiskare. Länets invånarantal var då totalt 245 830 personer.

Lena Eriksson

Gävleborgs Län:
Sammanställning av antal motorbåtar fördelade på antal fiskelägen 1904-1910

År	Antal motorbåtar	Antal fiskelägen
1904	2	2
1905	5	5
1906	7	6
1907	27	13
1908	63	25
1909	85	36
1910	101	49

Källa:
Gävleborgs Läns Kungl Hushållningssällskaps verksamhetsberättelser 1904-1910.

Tradition och nytänkande i de lokala sällskapen

– Själva namnet förpliktigar ju, säger Stig Hagengran, ordförande i Arbrå-Undersviks lokala hushållningssällskap. Sällskapet har funnits åtminstone sedan 1850-talet, antagligen längre. I Hushållningssällskapets stora arkiv kan man läsa inskickade årsberättelser från de lokala hushållningssällskapen, eller hushållningsgillen som de kallades förr. I den äldsta bevarade årsredovisningen från Arbrå-Undersvik, daterad 28/12 1860, kan man bland annat läsa om hur ledamöterna Hans Hansson i Sörby och Pehr Mårtensson i Lövvik bedriver försök med ångutfodring åt sina kreatur. Det är dock inte sällskapets historia som jag främst är intresserad av när jag besöker Stig på

*Stig Hagengran, ordförande i Arbrå-Undersviks lokala hushållningssällskap.
Foto: Sofia Hedén*

hans gård "Majorn's på Haga" strax norr om Arbrå. Jag är nyfiken på hur verksamheten ser ut idag i ett lokalt hushållssällskap.

Stig visar en skrivelse med synpunkter på maten inom skolor, förskolor och äldreomsorg. Sällskapet skickade in denna till kommunstyrelsen i Bollnäs tidigare i år.

– Vi beslutade på årsmötet att försöka påverka kommunen i den här frågan. Hur maten produceras, tillagas och konsumeras är viktiga frågor som borde utredas bättre, berättar Stig.

Kommunen har planer på att köpa in en så kallad cook and chill-anläggning. Men sällskapet väddar till kommunstyrelsen att först anta ett kostpolitiskt program. Då skulle det bli tydligt att maten borde lagas nära och i mindre skala, och att ett cook and

chill-system inte är ett rimligt alternativ. Denna typ av tankar har uppmärksammats på senare tid bland annat genom TV-programmet Matakuten.

– För oss ger det större tyngd att skriva i sådana här frågor i egenskap av hushållningssällskap, i stället för att som privatperson försöka påverka, säger Stig.

Sällskapet i Arbrå-Undersvik har ett 40-tal medlemmar. De flesta är jordbrukare, men vissa medlemmar är bara allmänt intresserade av frågor inom Hushållningssällskapets område. Medlemmarna i hushållningssällskapet har några träffar per år. Ofta träffas man på Nytorpsskolan, naturbruksgymnasiet, i Arbrå. Förutom årsmöte och styrelsemöten ordnas ibland studieresor, föreläsningar samt besök på någon av gårdarna i området. Vissa av dessa aktiviteter görs ihop med andra lokala hushållningssällskap.

Som medlem får man exempelvis reducerat pris vid rådgivning och andra kvalitetshöjande insatser. Stig ger som exempel att han som lantbrukare har fått hjälp med markkartering, det vill säga analys av jordprover, till rabatterat pris. Han har också fått rådgivning om växtodling. I Arbrå finns försöksodling där personalen räknar ut hur stor skörd det blir med olika sorter. På så vis be-

höver inte den enskilda lantbrukaren själv experimentera kring vilka sorter som lämpar sig bäst i olika förhållanden.

De lokala hushållningssällskapen kan sägas fungera som länkar mellan Hushållningssällskapet och människor som verkar inom lantbrukssektorn. Att värva nya medlemmar och visa på fördelarna med medlemskapet är viktigt. Själva funktionen med sällskapen är på så vis ungefär densamma som den alltid har varit. Det som förändrats verkar främst ha att göra med den tekniska utvecklingen. Jag frågar Stig vad han tror att hushållningssällskapen kommer att jobba med framöver. Antagligen blir energieffektivisering och alternativa energikällor, såsom vindkraft, en av de mest angelägna frågorna tror Stig.

Sofia Hedén

Länsträdgårdsmästarens redovisningar – en guldgruva vid rekonstruktion av gamla trädgårdar

Tomtebo år 1890, stadsarkitekt E A Hedins sommarvilla. Foto: privat ägo

I samband med köp av ett gammalt hus är det naturligt att söka i vissa arkiv. Kanske är det okänt för många, vilka intressanta uppgifter som gömmer sig i Hushållningssällskapets arkiv vad gäller trädgårdar. Självt har jag haft anledning att söka material om gamla trädgårdar vid tre olika tillfällen för byggnader i Villastaden och på Norrlandet, Gävle.

År 1863 anställdes den första trädgårdsmästaren av länets Hushållningssällskap och han fick snart titeln länsträdgårdsmästare. Efterfrågan på hans insatser växte under några få år så kraftigt, att personalstyrkan utökades 1873-1874 med ytterligare två länsträdgårdsmästare. År 1882 tillkom en extra tjänst. Till uppgifterna hörde att planera och anlägga trädgårdar och parker, planera och beskära träd och buskar samt att ge råd och vägledning. Arbeten utfördes både hos privatpersoner vid deras ordinarie bostäder och sommarbostäder men också vid flera bruk, prästgårdar och kyrkogårdar, vid stationshus samt vid många skolträdgårdar. Även slottet i Gävle tillhörde uppdragsgivarna. Insatsen var till en början kostnadsfri.

I Hushållningssällskapets årsberättelser kan man hitta länsträdgårdsmästarnas rapporter med särredovisningar för respektive kund. Där finns ibland exakta uppgifter om vad som planterats och vilka åtgärder som utförts. Huvudparten av de redovisade insatserna är till landsbygden.

Den siste länsträdgårdsmästaren slutade på 1970-talet. Därefter inrättades en tjänst som trädgårds-

rådgivare. År 2002, då Hushållningssällskapen i Gävleborgs och Dalarnas län slogs samman, överfördes tjänsten till HS-Konsult och upptagningsområdet har omfattat flera län (X, W, AB, C, U och T). Denna tjänst upphör 31/12 2008. Därmed försvinner en nästan 150-årig konsultverksamhet till trädgårdsodlare i länet.

I samband med en studiecirkel om Villastadens trädgårdar fann jag information om tidiga villor, bland annat följande:

Mjölaren J E Olsson, Strömsborgsvägen 10
1893 21 aug. Utstakades en trädgårdsanläggning i engelsk och fransk stil samt för planteringar.

1894 14 april. Utstakades en anläggning i engelsk stil, äfven för planteringar.

1894 26 april. Utstakningar gjordes för alla planteringar af fruktträd, prydnadsträd och buskgrupper.
1894 28 april. Planterades 40 fruktträd, 55 bärbuskar, 40 prydnadsbuskar och 13 lönnar.

1894 2 maj. Planteringar gjordes der omkring en veranda och pavillion med jungfruvin (Ampelopsis), en hängask, ett prydnadsträd, 6 törnrosor, 26 bärbuskar, 12 Cornus alba och 3 popplar; ordnade grupper och gräsmattor.

Mössmakaren A. Pettersson, Karlavägen 3 b
1894 i maj. Planterades 17 fruktträd, 25 bärbuskar, 30 prydnadsbuskar, en berså med syren, 3 lindar, 3 björkar, en häck med Caragana, ordnade grupper och gräsmattor.

På Norrlandet har jag haft anledning att titta på två fastigheter, där båda haft medverkan från länsträdgårdsmästaren.

Stadsarkitekten E A Hedin, Tomtebo:

1890 Plantering av 9 st morellkörsbärsträd, 44 st krus- och vinbärsbuskar i olika sorter, 10 st äkta törnrosbuskar, 18 rankväxter, 5 st salix och 3 st äppleträd.

1891 Plantering af 25 st krus- och vinbärsbuskar samt 100 smultronplantor.

1892 Företogs beskärning af träd och buskar samt planterades 15 st törnrosabuskar.

1893 Lemnades biträde med enahanda arbeten och planterades 10 st törnrosbuskar och 150 st smultronplantor.

1894 Företogs planering af gräsplaner, besåning

af gräsfrö, plantering af 20 st törnrosbuskar. Grosshandlaren B G Kronberg, Engeltofta: 1884 Beskrifning af buskager samt utgallring af träd. Dessutom lemnades erforderliga råd och upplysningar.

Att insatserna i sistnämnda fall var begränsade kan bero på att Engeltofta från 1882 hade egna anställda trädgårdsmästare.

Birgitta Lundblad, författare till den nyutkomna boken "Engeltofta från grosshandlareepok till nutid".

En medalj att å bröstet bäras...

"Af Hushållningssällskapet till.." Så står det på många medaljer som finns bevarade på olika håll, hos privatpersoner, på bruksmuseer och i gamla släktgårdar. De delades ut som en del av Gefleborgs läns Hushållningssällskaps

"uppmuntringsverksamhet", från 1858 och framåt. Det här ska handla om två av alla dessa hundratal medaljer.

Smör var vid sekelskiftet 1900 en av Sveriges största exportprodukter. Hushållningssällskapet ville uppmuntra god kvalitet och ordnade därför 1901 - 1908 smörutställningar i länet. 1901 års prislista är nedslående. Vart och vartannat prov beskrivs ha "gammal, härsken smak". Men det delas ut priser till bra smör också. En av medaljerna från 1901 finns i dag i Lars Totties ägo. Det var Långvinds bruks mejeri som vann en silvermedalj klassen "Mejerismör".

Wilhelm Söderhielm

Långvinds bruks ägare var vid den tiden Wilhelm Söderhielm, Lars Totties morfars far. Brukets mejeri inrymdes i källaren till den nybyggnation av herrgården som stod klar 1896. Ovanpå mejeriet hade Lars Tottie sitt rum på 30-40- och 50-talen och han beskriver hur han "fortfarande kan

höra inom mig det slammer som förekom på eftermiddagarna när ladugårdsförmannen drog upp mjölken på en kärra från ladugården, mejerskans arbete därefter och slutligen när folk efter arbetets slut kom och hämtade sin mjölk." Mejeriet upphörde på 1950-talet.

I Yg i Färila bor Jan-Erik Östberg som i sin ägo har en silvermedalj tilldelad en särskild person: Torparen Lars Olsson i Yg. Den här typen av belöningsmedaljer är ovanliga, fram till år 1914 var det bara 16 personer som fick en sådan. Guldmedaljerna tilldelades personer med titlar som doktor, prost och brukspatron. De flesta som fick silvermedaljer var hemmansägare, bara Lars Olsson benämns torpare.

Jerfsö, Ljusdals och Färila socknars hushållningssgille skriver så här om Lars Olsson 1865: "...åt torparen Lars Olsson i Yg, Färila sn, hvilken som utfattig nybörjare inköpte ett sk nybruk om ca 12 tunnland och har nu fullständigt uppodlat hela detta egoområde, därå uppfört ny vacker gård, uppfött 6 barn och betalt hela sin torplägenhet, så att han genom sin exemplariska flit nu är skuldfri egare till sin nätta gård och välskötta jord".

Torparen gör ett starkt intryck på Hushållningssällskapet. Han personifierar mycket av det sällskapet arbetar för. Man beslutar 1866 att hos kunglig majt. ansöka om att ge torparen Lars Olsson "en silfvermedalj att å bröstet i Länets färger bäras...". Boningshuset som Lars Olsson byggde står kvar, även om det inte används som bostad. Jan-Erik Östberg är femte generationen på Lass Orsas, som gården ännu kallas. Torparen Lars Olsson var hans morfars farfar.

Det är inte ovanligt att Arkiv Gävleborg får förfrågningar om specifika medaljer som Hushållningssällskapet delat ut, oftast undrar man när och för vad någon belönats. Kanske har du själv en medalj i byrålådan som har en alldeles egen historia?
Lisa Engström

Arkiv Gävleborg bevarar och tillgängliggör arkivhandlingar från föreningar, företag och privatpersoner i Gävleborgs län. Arkivet arbetar också med att dokumentera och stimulera till forskning om länets historia. Forskarsal och arkiv har öppet vardagar 8.30 - 16.00.

arkivXet är en kanal mellan Arkiv Gävleborg och dess medlemmar - en kanal som förstås kan och ska utnyttjas i båda riktningarna...

Redaktion: *Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe*

arkiv gävleborg

Södra Fältskärsgatan 10, 802 80 Gävle, tel 026 - 10 88 70, fax 026 - 10 65 61

e-post: arkivet@arkivgavleborg.se

Hemsida: www.arkivgavleborg.se